

Yayın Değerlendirme / Book Reviews

Rachewiltz I. - Rybatzki V. (2010).
*Introduction to Altaic Philology, Turkic,
Mongolian, Manchu*. Leiden: Brill.

Duygu Özge Demir*

534 sayfadan oluşan *Introduction to Altaic* adlı eser metinlerin ve figürlerin listesi, önsöz, giriş, kısaltmalar ve simgeler, bibliyografya, ek listesi ve genel dizin dışında Çuvaşça-Türkçe, Moğolca, Mançu-Tunguzca ve Altay Dil Kuramı olmak üzere dört ana bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde Rachewiltz ve Rybatzki ilk önce, filoloji şu an geçersiz ve demode olmuş bir terim iken, neden Altay linguistiği yerine kitabın adını oluşturan Altay filolojisi terimini kullandıklarını açıklamışlardır: Linguistik, tablonun sadece bir parçasıyken, filoloji tüm kültürel-dilbilimsel tabloyla ilgili epigrafi ve edebiyat alanlarını da kapsayan uygun bir terimdir. Bundan dolayı, filoloji, tarihsel ve karşılaştırmalı linguistik çalışmalarında esas kökleriyle bir ağaç gibi durmaktadır ve edebiyat, metin eleştirisi, epigrafi, nümizmatik gibi dallara ayrılmaktadır. Ayrıca yazarlar, *Introduction to Altaic Philology* başlığı için, eğer linguistik filolojinin kullanıldığı anlamda kullanılırsa, buradaki Giriş'in, Altay Linguistiğine Giriş olarak anlaşılabilceğini belirtmektedirler.

Kitabın yazarları, Altay filolojisinin diğer filoloji dalları gibi kesin bilgilerin yer aldığı bir alan olmadığını, söylenenlerin çoğunlukla varsayıma dayalı ve belirsiz olduğunu, çok önemli bazı konuların çözümsüzlüğünü sürdürdüğünü, araştırmacıların birçok konuda birbirleriyle ters düşüğünü, Altay dillerinin sınıflandırılması gibi temel bir meselede bile anlaşma olmadığını tespit etmişlerdir. Kitabın amacı ise Altay dilleri meselesindeki durumu basitçe ortaya koymak ve mümkün olduğunca tartışmalı konulardan kaçınmak yönündedir. Çalışma, Altay filolojisi için geniş kapsamlı bir rota değil, konuya basit bir giriş niteliğindedir.

Kitaba göre, tartışmalı konular bir yana bırakılırsa, Altay dillerinin tartışmasız bir kabulü içerdiği tek gerçek bu gruptaki dillerin bir şekilde ilişkili olduğudur. Altay dil ailesinin Türkçe (Çuvaşça-Türkçe), Moğolca, Tunguzca veya Mançu-Tunguzca şeklinde üç büyük

* Araştırma Görevlisi, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü – Ankara / Türkiye

koldan oluştuğu, Altayistler ve linguistlerin bu kolları adlandırmakta birbirleriyle ters düştüğü, bazılarının Altay dilleri arasına Japonca ve Koreceyi de kattıkları kısaca belirtilmiştir.

Altay dilleri açısından coğrafi sınırlar oldukça belirgindir ve bunlar dil atlaslarında açıkça gözlemlenebilmektedir. Moğolistan, Rusya gibi ülkelerde dil haritaları yayımlanmıştır. Ancak Altayca konuşurlarının gerçek sayısı bilinmez. Bazı dil ve diyalektler kaybolmuştur; diğerleri ise gittikçe azalan konuşur kitlesine sahiptir. Kitapta kayboluşun temel nedeni olarak Rusça ve Çince gibi iki büyük dilin ezici etkisi gösterilir.

Kitabın Çuvaşça-Türkçe adlı birinci bölümünde ilk olarak, Türk dillerinin sınıflandırılmasının tartışmalı bir konu olduğuna, farklı sınıflandırmaların yapıldığına değinilir, eş zamanlı ve art zamanlı sınıflandırma denemelerinden söz edilir. Sınıflandırmayla ilgili hususlardan biri, Türkologların dil ya da dil ailelerini sınıflandırırken sesbilgisel özelliklere yoğunlaşmaları ve bunun çeşitli sınıflandırmalar için mantıklı bir gerekçe sağladığının düşünülmesidir. Kitapta karşılaştırmalı ve tarihsel bağlamda farklı akademisyenlerin sınıflandırma çabalarından kısaca söz edilir. Yazarlar kendi çalışmaları için D. Sinor tarafından sunulan güncellenmiş temel bir eş zamanlı sınıflandırmadan küçük değişikliklerle yararlanırlar. Türk dillerinin geri kalanlarından oldukça farklı olduğu için Çuvaşçanın özel bir yere sahip olduğunun altı çizilir ve bazı bilim adamlarının Çuvaşçayı bağımsız bir Altay dili olarak değerlendirdikleri vurgulanır.

Çuvaşça-Türkçe bölümünün ilerleyen kısımlarında genel dil araştırmaları, el kitapları, harita ve ansiklopedik bilgilerden; İngilizce, Almanca, Fransızca, Rusça, Macarca, Türkçe ve diğer dillerde yapılmış Türkoloji araştırmalarından söz edilir, Türk dilleri kısa ve öz bir şekilde tanımlanır ve Türkoloji araştırmalarına başvurmak isteyenler için temel eserler tavsiye edilir.

Altay dil ailesi içerisinde Türk dillerinin sadece sayıları ve yayıdıkları alanlardan ötürü değil aynı zamanda tarihlerinden ötürü de en karmaşık grup olduğu, Türk dilinde yazılmış ilk belgelerin diğer Altay dillerinden daha eski olduğuna kitapta ayrıca işaret edilmiştir. Türk dillerinin tarihi açısından önemli gelişmelerden de söz edilirken üzerinde asıl durulan bölge, Altay ve Türk nüfusunun yaşam alanını oluşturan Moğolistan ve Orta Asya'dır. Ayrıca Türklerin Orta ve Batı Asya'da yayılmaları, Maniheizm, Nasturizm, Budizm gibi farklı din ve kültürlerle tanışmaları, Eski Türkçe temel eserler ve bu eserlerin dilbilgisel özellikleri gibi pekçok konuya birinci bölümde yer verilmiştir. Bölümün sonunda Eski Türkçe dönemine ait, çoğunluğu Uygurca 15 eserden kısa bölümler, transkripsiyon, sözlükler, çeviriler ve dilbilgisi notları verilmiştir.

Kitabın ikinci bölümü Moğollar ve Moğolca hakkındaki çalışmalara ayrılmıştır. Türkçe gibi Moğolca da harita üzerinde geniş bir yayılma alanına sahiptir. Çok sayıda diyalektle sekiz dilden oluşmaktadır. Kitapta coğrafi ve kısmen dilbilimsel ölçütlerle Moğolcanın coğrafi olarak basitleştirilmiş bir sınıflandırması yapılmış, Çinli dilbilimcilerin Çin'de konuşulan Moğol dil ve diyalektleri için kendi sınıflandırmalarını yaptıklarına işaret edilmiştir. Yine bu bölümde Moğol dilleri konuşurlarının sayıları ve coğrafi dağılımları

verilmiştir. Moğolca konuşurların büyük çoğunluğunun Moğolistan'da değil de Çin'de olması sebebiyle Moğol dillerinin coğrafi dağılımlarının, Türk dillerinin dağılımında bulunmayan bir sapma gösterdiği sonucuna varılmıştır. Ayrıca Moğolların tarihsel ve kültürel arka planına bakılmış, Moğolca açısından önemli tarihi ve güncel pek çok konu bu bölümde ele alınmıştır.

Yine bu bölümde Mongolistlerin dönemlere ayırma ve hatta terminoloji konusunda bir uzlaşma gösteremediği yönünde bir eleştiri getirilmiştir. N. Poppe'nin, *Grammar of Written Mongolian* çalışmasında, G. J. Ramstedt'in de etkisi altında bir dönemlere ayırma ve terminoloji önermesinden, A. Mostert, L. Ligeti, F. W. Cleaves gibi pekçok bilim adamının da onu takip etmesinden, buna ek olarak Poppe'nin yazılı Moğolca'yı sözlü Moğolcadan ayırmasından da söz edilmiştir. Yazılı Moğolca tarihi Moğolların Uygur alfabesini kabul ettiği zamana denk gelen 13. yüzyıldan başlatılır. Bu dönem *Ancient Mongolian* (Eski Moğolca) olarak adlandırılmış ve bu dönemde sınırlı sayıdaki Çince transkripsiyonlu kelime dışında belge olmadığına değinilerek Moghol, Monguor ve Dagur gibi diyalektlerin bu eski döneme dair bazı arkaik özellikleri koruduğu belirtilmiştir.

Kitabın Moğolca'yla ilgili bölümünde Moğolcanın dönemleri hakkında da bilgi verilmiştir. 13. yüzyıldan 17. yüzyılın başlarına kadar süren Klasik Öncesi Moğolca (*Preclassical Mongolian*) ve Orta Moğolca (*Middle Mongolian*) dönemindeki yazılı kaynakların bir bölümü Uygur, bir bölümü ise Phags-pa ya da Çince, Arapça gibi yazılarla yazılmıştır. Orta Moğolca'yı 17. yüzyılın başlarından 20. yüzyıla kadar süren Klasik Moğolca (*Classical Mongolian*) takip eder. Klasik Moğolca iki gruba ayrılır. İlk Budist metinlerden, ikincisi ise dini olmayan, edebi çalışmalardan oluşur. Buna ilaveten Uygur-Moğol ve Oyrat yazılarıyla yazılmış Klasik Moğolcanın modern Moğol konuşma dillerinin gelişimine denk geldiği ileri sürülmüştür. Buna bağlı olarak son yetmiş yılın yazı dilinin Klasik Moğolcadan ayrılması ve tamamen Modern Yazılı Moğolca olarak adlandırılması önerilmiştir.

Moğolların tarihsel ve kültürel arka planına bakıldıktan sonra dönemlerin ayırıcı fonetik özellikleri ve dönemler arasındaki art zamanlı temel farklılıklar listelenmiştir. Benzer bir karşılaştırma Orta ve Modern Moğolca için de yapılmıştır.

Birinci bölümde olduğu gibi ikinci bölümün de son kısımlarını metin analizleri oluşturmaktadır. İlk Moğolca belge olan *Stone of Chingis*'den başlanılarak *The Secret History of the Mongols*, *Altan Tobçi* gibi Moğolcanın farklı dönemlerinde farklı alfabelerle yazılmış pekçok popüler metinden bölümler alınmış, sesbilgisi, biçimbilgisi, sözdizimi ve söz varlığı açısından incelenmişlerdir.

Kitabın üçüncü bölümünde, bekleneneği üzere, Altay dil ailesinin diğer önemli grubu olan Mançu-Tunguzca üzerinde durulmuştur. Diğer iki ana bölüm gibi, bu bölüm de Mançu-Tunguz dillerini sınıflandırma tartışmalarıyla başlar. Sekizi Rusya'da, beşi Çin'de konuşulan Tunguz dillerinin dört beş sınıflandırması bulunur, ancak bunların hiçbirisinin Tunguzologları cezbetmez.

Mançu-Tunguzcanın, Türkçe ve Moğolca gibi geniş bir dağılımı yoktur, aslında Güney Tunguz ve Kuzey Tunguz olmak üzere iki alt gruptan oluşur. Mançu-Tunguz konuşurları

Doğu Sibirya, Mançuryanın kuzey kısımları, Kuzey Çin ve Sincan bölgeleriyle Moğolistan'ın bazı yerleri gibi 5 milyon kilometre kareden fazla bir alana dağılır ve bugün yeni nesil çoğunlukla Rusça ve Çinceyi benimser. Bu nednele Rusya'daki Tunguz topluluğunun sadece %37 kadarı; Çin'dekinin ise %22'si kendi dillerini konuşabilmektedir.

Diğer iki bölümde olduğu gibi bu bölümün de bundan sonraki kısmını metin analizleri oluşturmaktadır. Ancak ilk iki bölümden farklı olarak metinlerin okunmasında kolaylık sağlamak amacıyla Mançu alfabesi ile ilgili önemli notlar paylaşılmıştır. Örneğin ünsüzler, Mançucada Türkçe ve Moğolcadan farklı transkribe edilir. Dört yerine üç damaksız ünsüz vardır: *k, g, h; b ve p* için ve *s ve ş (s, š)* için iki ayrı harf vardır.

Metinlerden sonra Mançu-Tunguzcanın temel karakteristiği, diğer Altay dilleriyle karşılaştırılarak incelenmiş, Mançu-Tunguzca üzerine yapılan çalışmalardan bahsedilmiştir. Ancak Mançu-Tunguzca üzerine aslında çok fazla materyal olmasına rağmen bunların çoğu yayımlanmamıştır ve bu yüzden bu alanda çalışan bütün bilim adamlarının acilen Mançucada şu an olmayan linguistik terminoloji konusunda bir uzlaşmaya varmaları gerekir.

Kitabın dördüncü bölümünü Altay Dil Kuramı oluşturur. Bu bölümde Altayistik çalışmalarının başlangıcından günümüze kadarki gelişimi, şu anki durumu ve bu süreç içerisinde yapılan katkılardan bahsedilir. Söz konusu süreç kısaca şunları içermektedir: Altay kuramı 19. yüzyılda kurulup 20. yüzyılda gelişmesine rağmen, 18. yüzyılda Kalmukça üzerine yaptığı çalışma dolayısıyla Strahlenberg ile filizlenmiştir. Strahlenberg, Kalmuk olarak adlandırdığı diller arasında keşfettiği benzerliklere dayanarak bu dilleri konuşanları altı gruba ayırmıştır: 1) Uygurlar, yani Fin-Ugorlar, Baraba Tatarları ve Macarlar, 2) Türk-Tatarlar, 3) Samoyedler, 4) Moğol ve Mançular, 5) Tunguzlar, 6) Karadeniz ve Hazar Denizi arasındaki halklar. Bu sınıflandırma, yazarların da vurguladığı gibi, ilk olması bakımından önemlidir, ancak sorunlu, hatalı ve bilim dışıdır. Çünkü Fin-Ugorlar, bir Türk halkı olan Baraba Tatarlarıyla birlikte sınıflandırılmaz. Ayrıca Karadeniz ve Hazar Denizi arasındaki halkların Türk, İran ve Kafkas gibi farklı dilleri konuşan etnik gruplara bağlıdır.

Max Müller'in (1823-1900) önderlik ettiği Turanizm kuramına da kitapta yer verilmiş, arkasından Finlandiyalı A. M. Castrén'in bu dilleri sınıflandırmadaki bilimsel ölçütleri değerlendirilmiştir. G. J. Ramstedt, N. Poppe, P. Aalto, R. A. Miller, G. Clauson, G. Doerfer gibi isimler üzerinden kuramın iyi bilinen tarihi özetlenmiştir. Altay dilleri kuramıyla ilgili en son gelişmeler için A. Vovin, R. A. Miller, M. Robbeets gibi araştırmacıların çalışmalarını dikkate almak gerektiği, ancak Altay dillerinin etimolojik sözlüğüyle M. Robbeets'in Japonca ile ilgili yayınının bile tartışmayı sonlandıramadığından söz edilmiştir (Starostin et. al. 2003, Robbeets 2005).

Bunların dışında, kitabın yazarları tarafından, Altay dillerinin akrabalığı sorunuyla ilgili kesin bir çözüm bildirilmese de bu diller arasındaki ilişkinin ve çarpıcı benzerliklerin inkar edilemeyeceği ve morfolojik, sözdizimsel birçok özelliğin bu dillerin "Altay" adı altında

sınıflandırılmasını haklı çıkardığı öne sürülmüştür. Asıl ihtiyacımız olan şeyin “bütün bu özelliklerin incelenmesi değil, aynı zamanda pratikte sözlüksel ya da biçimbilgisel özelliklerin nasıl kullanıldığı ya da değiştiğinin incelenmesi” olduğu belirtilmiş ve bu ihtiyacı gidermenin yollarından birinin, yaşayan ve özellikle birbirleriyle yakın ilişkide bulunmuş farklı kökenden birtakım dillerin bulunduğu bölgelerdeki dillerin incelenmesi sayesinde mümkün olduğu ifade edilmiştir. Bu bölümün sonunda, bir önceki cümlede sözü edilen durum, Uygur-Moğol metinleri ve Moğol-Mançu iki dilli belgeler karşılaştırılarak gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Ayrıntıya inmeden karşılaştırılan iki metinde biçimbilgisel, sözlüksel ve sözdizimsel farklılıkların hemen göze çarptığı bildirilmiştir. Örneğin Mançucada bildirme eki Moğolcadan çok daha az kullanılır: Ma. *alin* “mountain” = Mo. (1) *ağulan-u* “of the mountain”, (2) *ağulan-dur* “in, on the mountain” ve (3) *ağula* “mountain”; Ma. *tere alin-i ninggu-de* “on the top of that mountain” = Mo. *orgil degere inu* “on its summit”; Ma. *surdeme alin-i* “of surrounding mountain(s)” = *orçin-u ağulas-un* “of the mountains of the surrounding”.

Bunun dışında, örneğin Mançucada bir yönelme-bulunma ekinin varlığına işaret etmek, ekin neden her zaman kullanılmadığını ve tam olarak nasıl kullanıldığını belirtmeden yeterli değildir. Bir başka örnek ise Altay kuramının temel taşlarından biri olarak düşünülen, fakat üç Altay dilinde de çok farklı kullanılan kişi adları üzerinedir. Kitabın yazarlarına göre, bu durum Altay dillerinde ortak öğeler olduğunu ancak bu öğelerin, henüz tam olarak anlaşılmayan sebeplerden ötürü, her zaman aynı şekilde kullanılmadığını göstermektedir.

Kısa bir değerlendirmede bulunacak olursak bu eser, Altay dilleri ve kuramıyla ilgili bilinenlere yeni bir bilgi eklemeyi, bilinenlerin derli toplu bir özetini içerir. Yazarların da vurguladığı üzere, eser Altay filolojisine “giriş” niteliğindedir. Bu sebeple soruna bir çözüm bulma amacıyla yaklaşılmamış; sorun basit bir şekilde ortaya konulmuştur. Bunun yanı sıra kitabın yazarlarından biri Macar Altayistlerin “pozitif ama tedbirli düşünce yapısı”ndan oluşan tavrı benimseme eğilimindeyken, diğeri “negatif ama tedbirli düşünce yapısı” lehindeki tavrı benimseme eğilimindedir. Son olarak kitap konuya ilgi duyanların güvenle başvurabileceği, derli toplu bir çalışma olduğunu belirtelim.

